

Душан Ј. МАРТИНОВИЋ*

МИХАИЛО К. СТРУГАР И АНДРИЈА П. ЈОВИЋЕВИЋ – ВРЕМЕНСКЕ И КРЕАТИВНЕ КООРДИНАТЕ –

О Михаилу Крцунову Стругару (Горњи Цеклин, 3. децембар 1857 – Ријека Црнојевића, 5. април 1949), колико знамо, није до сада писано, иако није оправдан завичајни заборав његове личности и дјелатности. Зато сада користимо прилику да и о њему прозборимо ријеч-двије. О Андрији Јовићевићу смо у више наврата раније подробније писали (Ријечки Град, 1870-1939), приликом разних његових годишњица, а написали смо још 1970. и прву његову исцрпну библиографију.¹

Учитељ Михаило Крцунов Стругар и учитељ Андрија Перов Јовићевић имали су доста заједничких црта и плодну међусобну сарадњу. Обојица су Цеклињани; са завршеном основном школом постали су учитељи, у вријеме када је квалификовани учитељски кадар био дефицитаран у Црној Гори. Као одличне завршне основношколце, међутим, просвјетне власти су их поставиле за учитеље. Додуше, Андрија Јовићевић имао је завршену Нижу гимназију, а Стругар само четири разреда основне школе које је завршио код Душана Бркановића, првог социјалисте у Црној Гори.² Због сиромашног имовног стања и породичне инокоштине, ни

* Ванредни члан ЦАНУ

¹ Др Душан Ј. Мартиновић: *Андрија П. Јовићевић – учитељ и научник*, Просвјетни рад, Титоград 1950, бр. 5, 1. марта, стр. 8; Исти: *Андрија Јовићевић и његово дјело*, Гласник Цетињских музеја, 1968, бр. 1, стр. 121-131; Исти: *Андрија Јовићевић и његово дјело*, Побједа, Титоград 1969, 3. јула, стр. 8; Исти: *Библиографија Андрије Јовићевића*, Гласник Цетињских музеја, 1970, бр. 3, стр. 287-299; Исти:

Андрија П. Јовићевић- поводом стоогодишњице рођења, Глобус, Београд 1970, бр. 2, стр. 114-115; Исти: *Андрија Јовићевић (1870-1939)*, Овдје, Титоград 1979, бр. 121 (јун), стр. 32; Исти: *Андрија П. Јовићевић (1870-1939)*, у: *Портрети, Цетиње 1983*, стр. 197-221.

² Гојко Вукмановић: *Душан Бркановић-први црногорски социјалиста*, у: *Сто година Барске народне чипаонице (1881-1981)*, Бар 1981, стр. 50-58.

један ни други нијесу били у прилици да заврше ни средњу школу, а камоли вишу.

Године 1886, Јовићевић је као шеснаестогодишњи младић постављен на дужност учитеља у манастиру Морача, а Стругар 13 година раније, 1873. године, на питорескном Каручу, покрај Скадарског језера. Андрија Јовићевић је учитељевао у Пољима Колашинским, у Голубовцима (Зета), у Бјелицама, на Чеву и у Ријеци Црнојевића, а Стругар у Загарачу, Пољима Колашинским и Велимљу, на Његушима и у Ријеци Црнојевића.

Учитељ Михаило К. Стругар, школске 1874/75. године, напустио је рад у учионици, и као добровољац обрео се у јајошима (мађарска ријеч хајош-лађар, одметник; назив за Црногорце који су у Херцеговачком устанку, 1875/76, прелазили у Херцеговину и борили се на страни устаника под вођством Пека Павловића). Према неким подацима, у јајошима су само у цеклинској чети била 123 борца, који су се борили у другој половини 1875. године. Сем активног учешћа на херцеговачком ратишту, учитељ Стругар је учествовао и у „Вељем рату”, 1876/78. године. За показану храброст добио је неколико одликовања: Данилов орден IV степена, Медаљу за храброст, Медаљу са ликом Николе I у годинама 1876, 1877. и 1878. По окончању рата, наставио је учитељску службу на Каручу.

У „Љетопису основне школе на Доњем Цеклину, нотирано је да је овдје био учитељ Михаило Стругар од 1899. до 1900. године.³ У „Љетопису ријечких основних школа за школску 1903/1904. годину” забиљежено је да су „као и прошле године, тако и ове, били (су) овдје учитељи Михаило Стругар који је изводио наставу у I и II разреду а Андрија Јовићевић у III и IV разреду”.⁴ У „Љетопису ријечке школе за школску 1900/1901. годину”, који је писао њен управитељ Андрија Јовићевић, каже се да је мјесто учитеља Радоја Поповића, који је премјештен на Цетиње у истој служби, постављен поново Михаило Стругар за учитеља I и II разреда.⁵ У истом документу, учитељ Андрија Јовићевић констатује да је дан св. Саве те године свечано прослављен и да је осим многих декламација и пјесама, говорио учитељ Михаило Стругар.⁶

³ *Љетопис основних школа у књажевини Црној Гори (1885-1908)*, Зборник докумената, за штампу приредио и Предговор написао Предраг Вукић, Цетиње 2003, стр. 675 (Министарство просвјете и Црквених послова, фасц. 23, бр. 885).

⁴ *Истио*, стр. 699 (МП и ЦП, фасц. 24, бр. 1499).

⁵ *Љетопис основних школа у књажевини Црној Гори (1885-1908)*, Цетиње 2003, стр. 522.

⁶ *Истио*, стр. 523, (Државни архив Црне Горе, Министарство просвјете и Црквених послова, Главно школско надзорништво, фасцикла 43, бр. 585).

Између два свјетска рата, Стругар је, заједно с Јовићевићем, био учитељ на Ријеци Црнојевића, све до пензионисања, 1926. године. (Јовићевић је пензионисан двије године раније.)

*

Попут Јовићевића, Михаило Стругар је сакупљао народне умотворине, с тим што их, колико нам је знано, за разлику од Јовићевића, није објављивао. Сарађивао је у црногорској периодици: *Просвјети*, *Народној ријечи*, *Зетти* и (постхумно су му објављивали) у *Историјским записима*, који су излазили на Цетињу, док је Андрија Јовићевић објављивао неупоредиво више, сем у овим периодичним публикацијама, и у *Лучи* (Цетиње), *Књижевном листу* (Цетиње), *Гласу Црнојорца* (Цетиње), *Записима* (Цетиње), *Зетском гласнику* (Цетиње) и *Јужњаку* (Цетиње), *Невесинју* и *Оношћу* (Никшић). Уз то, Јовићевић је обзнанио више расправа, чланака и прилога у *Босанској вили* (Сарајево), *Србобрану* (Загреб), *Гласнику Српској географској друштва* (Београд), зборнику *Цетиње и Црна Гора* (Београд).

Јовићевић је веома креативна личност – један од најпродуктивнијих црногорских учитеља, за разлику од Стругара, који је такође објављивао, али неупоредиво мање. Јовићевић је објавио богату етнолошко-антрополошко-географску грађу о насељима у Црној Гори (проучио је око 300 села и шест вароши). Као аутор, или у коауторству, објавио је девет уџбеника.

Јовићевић је писао приповијетке и једну драму, а Стругар спјевове (12), које је верификовао под утицајем епске народне поезије и који нијесу публиковани, већ се налазе у његовој оставини похрањеној у Историјском институту Црне Горе у Подгорици (бр. 389):

- *Вијенац цеклинском племену* (53 строфе са 272 стиха);
- *Поџибија Пеја Маркова Маленице и Јова Р. Ројановића с друштвом у Бањанима 1756. године*;
- *Јуначки подвиг Пејра Андрина Струјара* (у Зети 1790);
- *Салковина* (20. септембра 1840);
- *Вучји до 1895. године*;
- *Низ њољану српске прошлости*;
- *Слом Реџајаћа*;
- *Моме умрлом синчићу Саву на Савиндан 1892* (60 стихова);
- *Панџеон кнезу Марку Лојичићу*; ⁷

⁷ Сличну пјесму је спјевао и чувеном цеклинском јунаку, витезу Кењу Станковом Јанковићу, и знаменитом барјактару, Милошу Матијашевом Јанковићу.

– Балканскијем савезницима 1912;
 – Балкански савез 1912 (10 стихова);
 – Борба на Широчком вису 28. септембра 1912. године (46 строфа са 184 стиха), коју је дао као прилог „Успоменама”, које се чувају у Историјском институту.

У Успоменама је евоцирао своја сјећања на сусрете петнаесторице, Стругара са краљем Николом на Ускрс 1912. на Ријечи Црнојевића, у његовом зимском дворцу „Љесковцу”, гдје их је црногорски суверен лијепо примио. Наводи се потом петиција ветерана Цеклинско-добрског и Доњоцеклинског батаљона, коју је писао учитељ Стругар. Петиција је писана поводом реорганизације Црногорске војске и формирања интендатуре у коју су сврстани стари ратници, али су то „распоређивање” они сматрали деградирањем; осјећали су се морално погођеним и пониженим.

Стога су 17. јула заказали окупљање на Белведеру надомак Цетиња, упутили се на Ђипур поред Двора краља Николе очекујући сусрет с Краљем.

Претходно су му упутили петицију сљедеће садржине:

„Ваше Величанство,
 великодушни Краљу и Господару!

Оданошћу први међу првима синовима ове крвљу освештане земље, приморани смо силом околности коју нијесмо у стању од узбуђења савладати, поднијети молбу Вашем Величанству на основу сљедећег, и њома куцнути на Вашима грудним дверима, тражећи лијека увријеђеној части у духу црногорског обичаја.

Величанство!

Најновијим преустројством војске у Црној Гори искључени смо испод црногорске заставе а додијељени да будемо коморције, са чиме смо у очи народа јавно понижени, са чиме нам је као људима и ратницима увријеђен наш војнички понос и достојанство, за који смо се рађали, борили и умирали да не будемо робови, торбоноше и коморције. Искључени смо испод оне заставе испод које смо се с Вама завидно борили, коју смо очајнички бранили, храброшћу окрунили и пред свијетом прославили као непобједиви у ратовима од 1874. до 1880. године.

Искуство је доказало да смо као војници и опробани ратници били ревносни вршиоци реда и поретка и да смо као одани синови домовине свагда високо цијенили, поштовали и обожавали сваку државну наредбу и установу било у рату или у миру, знајући да су те наредбе искључиво потијецале са стране Вашег Величанства, увијек намијењене благотвор-

ној срећи оданог Вам народа и домовине спојене у духу црногорске урођености, те не можемо себе увјерити да би игда Ваше Величанство дозволити могло, да се овако смртно рани војничка част Ваших ратних другова, с којијема сте драгоцјену крв пролијевали, крчећи пут народној слободи поробљене браће и јединству Јужних Словена, сљедујући завјетној идеји славних Вам предака и свију црногорских генерација.

Величанство,

Ми још рачунамо поуздано да смо као Црногорци у стању обилно послужити интересима Српства и домовине; ми који смо нашом крвљу и натчовјечанским напорима осигурали опстанак земље и стварали величину отаџбине у стању смо живим примјерима показати млађим како се живи и мре за Српство и домовину, јер је све пртено и ситно при народној слободи, а све муке и горчине живота неосјетне при ропству.

Наши очеви па и ми с којијема смо учили ратну школу по бојним пољанама сами смо били торбоноше, послуга и браниоци крвљу стечених тековина, те овим захтјевом не одричемо послушност, већ најсветије обећавамо вршити редовито сваку војничку послугу и дужност без оклијевања, тј. данас једни, сјутра други, па све тако измјенице до краја потребе. Али овако како је то за нас речено, да ми искључиво будемо торбоноше и коњушари – то ће за нас смртно питање ријешити Ваше Величанство онако како се слаже с нашим урођеним васпитањем не смећући с ума нашу војничку инокоштину *Два љешника ораху су војска*.

Господару,

Ви сте мјеродавни фактор, врховни командант, Краљ-Господар и Бог у којег Црногорци вјерују, човјек који познаје менталитет Црногораца, у којему су оличени закони и правда ове земље; од којег тражимо да будемо поштеђени понижења намијењене дужности ради задовољштине увријеђене части. А дај Боже да Вас послужи срећа садашњом генерацијом ратника као што Вас је послужила с нама данашњим коњушарима.

У име интеданце Цеклинског и Цеклинско-добрског батаљона биљежимо се Вашег Величанства најпокорнији:

Михаило Кр. Стругар
Милош Ил. Каваја
Саво М. Вујановић и
Петар Ф. Ђурковић”.

Краљ их је примио у аудијенцију, али им није уважио разлоге, нити је одобрио њихово реаговање говорећи им: „Цеклињани, у данашње модер-

но доба интеданца постоји у свим војскама и државама, међу којима се рачунамо и ми као краљевина, па мора и у нас постојати та уредба...”

Учитељ Стругар аутентично описује прве борбене окршаје црногорских војника у Приморском одреду, поименично наводи имена рањених и погинулих бораца. Описује своје рањавање на Широчком вису, 28. септембра, ноћ на разбојишту и изношење са положаја, одношење у „Данилову болницу” на Цетиње, лијечење у њој; долазак краља Николе да обиђе рањенике, занимљиви дијалог учитеља Стругара са сувереном; повратак на бојиште након лијечења.

Све у свему, занимљив Стругаров мемоарски спис је, без сумње, заслуживао да се и раније обзнани као драгоцен казивање и аутентично виђење непосредног и објективног судионика поменутих историјских догађања, да се, коначно, понуди историчарима књижевности да га уврсте у ионако сиромашну црногорску мемоаристику. Штиво је писано занимљивим језиком, вокабуларом са архаичним лексемама и турцизмима, тако да је и лингвистички интересантно.

Постхумно је објављен и Јовићевићев „Ратни дневник” из 1912. године, у којему је описао борбе црногорске војске под командом бригадира Митра Бошкова Мартиновића, команданта Приморског одреда. Јовићевићев *Дневник* је, дакако, исцрпнији и свеобухватнији од Стругарових *Мемоара*; уз то, у њему је аутор писао и о Другом балканском рату, 1913. године ⁸.

Михаило Стругар је у коаторству с Андријом Јовићевићем написао и објавио књигу „Слике из прошлости Цеклина” (Загреб, 1902, 285 стр.), у жељи да сачувају од заборава поједине важније јуначке подвиге везане за повјесницу Цеклина. При писању ове књиге, служили су се разним изворима: разним научним расправама и дјелима, разним подацима, писмима, старинама, именованим обиљежјима, називима мјеста и др., а најглавније им је било народно предање, које се у живој успомени сачувало код многих старца, да са одушевљењем причају о многим догађајима из прошлости. ⁹

У књизи, аутори обрађују географски положај Цеклина, старосједеоце, миграциона кретања: емиграције и имиграције, подјеле на братства, њихове родослове, генезу неких села, сукобе с Турцима, четовање,

⁸ Уп.: Андрија П. Јовићевић, *Дневник из Балканских рајнова*, Београд 1996, 128 стр., [48] стр., с таблама.

⁹ *Слике из прошлости Цеклина (у Црној Гори) од насељења данашњијем сџановнишћем до рајне 1862*, Написали Андрија Јовићевић и Михаило Стругар, Загреб 1902, стр. XI.

истакнуте појединце, свађе и зађевице Цеклињана са сусједним племенима.

Укратко, ово њихово дјело садржи пуно занимљивих антропогеографских података и историјских факата и фрагмената, у неким случајевима субјективно обојених, што је након појаве ове књиге изазвало живу полемику, па и буру негодовања. Стога су аутори имали доста перипетија и неприлика. Упркос томе, ово дјело двојице учитеља представља најпопуларнију историју Цеклина досад написану и публиковану.

Аутори су још 1901. године ово своје дјело били предали у штампу код Државне штампарије на Цетињу, под насловим „Историја племена Цеклина (1697-1862)”, оглашавајући у *Гласу Црнојорца* „да дјело штампају по одобрењу Њ. Кр. Височанства Књаза Господара”.

Претходно су, да би добили што већи број пренумераната, у цетињском часопису *Књижевни лист* (свеска V) објавили један одломак „Похара Жабљака 1835. год.” У наредном броју истог гласила, реаговао је Јован Костић, који је ауторе Јовићевића и Стругара оптужио за пристрасност и неистинито интерпретирање овог познатог историјског догађаја. На основу Костићевог реаговања, више племеника се жалило код црногорског суверена, што је био разлог да Државна штампарија откаже пружање графичких услуга за књигу двојице учитеља. Стога су они рукопис дали Српској штампарији у Загребу под новим насловом ‘Слике из прошлости Цеклина’.

Представници цеклинских братства, чувши за ово, жалили су се црногорском суверену, молећи га да нареди да рукопис, прије него што се појави из штампе, прегледа једна племенска ревизиона комисија састављена од дванаест интелегентнијих и дванаест најстаријих Цеклињана. Књаз је овај њихов предлог одобрио 10. јула 1902. Пошто се књига појавила на свјетлост дана, књажевска Влада, с тим у вези, забрани растурање књиге и стави у надлежност Комисији са предсједником Живком Драговићем, професором, да читаву ствар размотри савјесно и до појединости. Комисија је радила континуирано девет дана у „Зетском дому”, почевши од 15. јануара 1903, са задатком да утврди да ли је књига заснована на непристрасним и истинитим чињеницама и „може ли послужити као вјерно огледало цеклинске прошлости”, па, према томе да ријешити може ли се књига дистрибуирати или не.

У току деветодневног рада ове јединствене Комисије – јединствене по саставу као скупу цензора (није нам познато у литератури овако колективно цензорско тијело!), констатовано је да су Јовићевић и Стругар

невјеродостојно приказали поједине историјске догађаје. На крају, Комисија је донијела четири релевантна закључка, и то:

1. Сви једногласно налазе да је књига пуна погрешака хотимичних и нехотимичних;

2. Сви налазе да она ни из далека не може онаква каква је послужити као вјерно огледало цеклинске прошлости;

3. Сви једногласно ријешеше и потписаše да се она не може пустити у свијет да се растура и чита;

4. Једанаест представника даде глас да се она коначно и засвагда уништи, а да се осам њих писцима понуди да књигу поправе по учињеним примједбама и поново издају, не престану ли на то, да се књига коначно уништи”.

Аутори књиге су пристали да књигу преправе у духу сугестија Комисије и да је поново издају.

*

Три и по деценије након појаве Јовићевиће и Стругарове књиге, учитељ Лука Д. Пејовић дао је „критички преглед” у својој књизи објављеној под истим насловом у Новом Саду (1936).¹⁰ Учитељ Пејовић у Предговору своје књиге каже да је своју „критику” написао још 1908. године, али стицајем одређених друштвено-политичких прилика није је благовремено издао.

Лука Пејовић, цеклински учитељ с краја 19. стољећа,¹¹ веома је радикално подвргао критичкој анализи Јовићевићеву и Стругарову књигу. Највише својих опсервација обратио је на родословље појединих цеклинских братстава; указивао је на пропусте и контрадикторности, на непоздане изворе – идући од странице до странице дао је на стотине примједба. Његов критички преглед је врло убједљив. Пејовић каже на једном мјесту да му је инкриминисана књига изгледала „више као славопојка појединим бра[т]ствима – док се омаловажавају дјела и подвизи других заслужних и уважених бра[т]става”, зато се, по његовом мишљењу, не може рећи да је ова књига огледало цеклинске прошлости. Постарао се учитељ Пејовић да систематски подвргне критици читаву књигу „и пре-

¹⁰ Лука Д. Пејовић: „Слике из прошлости Цеклина” (Критички преглед), Нови Сад 1936, 101 стр.

¹¹ Уп.: Душан Ј. Мартиновић: *Трајом архивских података о учитељском кадру, ревизорима и ревизорским извјештајима у Црној Гори у 19. вијеку*, Васпитање и образовање, Подгорица 2005, бр. 1, стр. 246-272.

ма комисијским примједбама, народном живом предању и писменим документима из црногорске историје”, покаже читаоцима објективну истину. Одиста, Пејовићева критика одише познавањем васколике проблематике, убједљивом критиком; даје компаративни допринос за сагледавање истине. Његов напор и труд су занимљиви и значајни, уродили су плодом и дали допринос вјеродостојном представљању бројних питања генеалогичке цеклинских братстава... (У историји црногорског издаваштва и научне критике није нам познато овако савјесно урађено и критички интонирано полемичко дјело, акрибично, рекао бих, и непристрасно...)

Сем заједничке књиге са „учитељем Андром”, Михаило Стругар је објавио десетак текстова у цетињској штампи. Писао је чланке о старинама и истакнутим личностима у Бањанима (на примјер, о цркви св. Саве, о Шћепану Радојеву итд.), о ђачким излетима, о цеклинским риболовима и неким истакнутим цеклинским јунацима (витезу Кењу Станкову и капетану Мрђену Јанковићу, и др.). Свакако, најзанимљивији је његов чланак „Дешалон црногорске војске на острву Криту од 7. I 1898. до 1. III 1899. године у међународној жандармерији”, који је објављен у *Историјским записима* 1949. године, после је ауторове смрти. Црногорске „плаве шлемове” на челу с Машаном Божовићем чинили су 40 војних обвезника стајаће војске и још толико добровољаца из народа.¹²

Душан МАРТИНОВИЧ

МИХАИЛ К. СТРУГАР И АНДРИЈА П. ЈОВИЧЕВИЧ

Резюме

В статье речь идет о сотрудничестве двух старых цеклинских (черногорских) учителей – Михаила К. Стругара (Горний Цеклин, 1887-1949) и Андрии П. Йовичевиче (Риечки град, Обод, 1870-1939). В отличии от Йовичевича о Стругару написано весьма мало. После окончания начальной школы, и Стругар и Йовичевич, поставлены, из-за нехватки учительского кадра, учителями. Стругар был учителем на Каручу (на побережье Скадарского озера), затем был учителем на Загарачу, Колашинским Полима, Величью, Негушима и Риеке Черноевич, а Йовичевич – в монастыре Морача, в Голубовцах (Зета), Белицах, на Чеву и Риеке Черноевич.

¹² Уп.: Бранко Бабић: *Црногорци на Крићу. Међународна мисија Црногораца на Крићу 1896/1897*, ЦИД, Подгорица Уп., 2006, 264 стр.

Михаило Стругар учествовао добровољцем в 1875 году в герцеговачком восстании и в черногорских освободительных войнах (1876-1878) и в 1-й балканской войне. И Йовичевич учествовао в 1-й балканской войне.

Оба оставили мемоарскую литературу о той войне; оба сотрудничали в черногорской периодике, хотя нужно сказать, что Йовичевич был намного плодотворнее, он оставил богатый этнографический материал, написал много статей и учебников для начальных школ, собирал народный фольклор. М. Стругар также собирал фольклор; а, кроме того, писал о черногорской жандармерии которая выполняла миссию мира на Крите в период от 7. I 1898 – 1. III 1899. Вместе они написали книгу о истории Цеклина, которую объявили под названием „Картины из прошлого Цеклина” (Загреб, 1902, 285 стр.).